
BİR PARTİ VE BİR YEREL GAZETE: SCF VE ÇANKIRI DUYGU GAZETESİ ÖRNEĞİNDE DÖNEMİN SİYASİ OLAYLARININ SOSYOLOJİK BİR ANALİZİ¹

Hakkı KALAYCI²

Öz

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kurulması ve fesh edilmesi aynı yıl içerisinde yani 1930 Ağustos ayı ile aynı yılın Kasım ayına rastlayan bir dönem içerisinde sığan bir siyasi figürdür. Bu anlamda bu parti, muhalefet olarak Türk siyasi tarihinde yerini almış kısa dönemi kapsayan hayatıyla, dönem hakkında ve dönemin siyasi karakterini yansıtan bir deneyime sahip bir partidir. Cumhuriyet dönemi siyasi hareketleri, gelecek dönemde devamları sayılabilecek diğer siyasi karakterdeki partilerin bir ilk formu olması dolayısıyla önemli bir faktör olarak incelenmeye muhtaçtır.

II. Meşrutiyet dönemi itibarıyla başlamış olan siyasi partileşme hayatı, Cumhuriyet döneminde azalmış, kurulan bir-iki parti de çeşitli sebeplerle kapatılmışlardır. Bunların içinde önemli bir yere sahip olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) tecrübesi ve makalemizin konusunu teşkil eden Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'dir. Dönem içinde gelişen olayların bir Anadolu şehrinin bir gazetesinde nasıl algılandığını anlamaya çalıştığımız bu makalede olaylara sosyolojik bir bakış denemesi ile bakmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Yerel gazete, siyasi hayat, partiler, Cumhuriyet Dönemi.

---

¹ Çankırı Araştırmaları Dergisi, Kasım 2010 yılı 5-6 sayısında çıkan makalemde faydalanılmış ve yeni bilgi ve eklerle zenginleştirilmiş halidir.

² Dr, Öğr. Üyesi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, hakkikalayci57@hotmail.com.

Makale Gönderilme Tarihi: 20 Nisan 2020. Makale Kabul Tarihi: 11 Mayıs 2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**A PARTY AND A LOCAL NEWSPAPER: A SOCIOLOGICAL
ANALYSIS OF THE POLITICAL EVENTS IN THE EXAMPLE OF
SCF AND NEWSPAPER OF ÇANKIRI DUYGU**

Hakkı KALAYCI

Abstract

The Free Republican Party, its establishment and its dissolution is a political figure that fits within the same year, that is, in the period of August 1930 and November of the same year. In this sense, this party is a party with an experience that reflects the political character of the period, with its life spanning the short period that took its place in Turkish political history as the opposition. Republican political movements need to be examined as an important factor, as it is a first form of parties of other political character that can be considered as continuation in the future.

Political party life, which started as of the 2nd Constitutional Period, decreased during the Republican period and one or two parties were closed for various reasons. The Progressive Republican Party (TCF), which has an important place among these, is the Free Republican Party (SCF), which is the subject of our article and its experience. In this article, where we tried to understand how the events that developed during the period were perceived in a newspaper of an Anatolian city, we tried to look at the events with a sociological approach.

Keywords: Local newspaper, political life, parties, Republic Period.

Giriş

Serbest Cumhuriyet Fırkası, kurulması ve fesh edilmesi aynı yıl içerisinde yani 1930 Ağustos ayı ile aynı yılın Kasım ayına rastlayan bir dönem içerisinde sığın bir siyasi figürdür. Bu anlamda bu parti, muhalefet olarak Türk siyasi tarihinde yerini almış kısa dönemi kapsayan hayatıyla, dönem hakkında ve dönemin siyasi karakterini yansıtan bir deneyime sahip bir partidir.

Cumhuriyet dönemi siyasi hareketleri, gelecek dönemde devamları sayılabilecek diğer siyasi karakterdeki partilerin bir ilk formu olması dolayısıyla önemli bir faktör olarak incelenmeye muhtaçtır. Bu siyasi hareketlerin kuruluş ve fesihleriyle ilgili akademik çalışma ve tezler yapılmış ancak bu çalışmaların o dönemin bir bütün olarak yansıtılmasına yardımcı oldukları konusunda, bu çalışmaları sayıca yeterli bulmak zordur. Bu alanda daha çok çalışmaya ihtiyaç olduğu da açıktır.

Tarık Zafer Tunaya, II. Meşrutiyet'i bir "laboratuvar", olarak nitelemiştir. Tunaya'ya göre "İkinci Meşrutiyet, bugünün kapılarını açan anahtarları verecek özlü bir devre ve Türkleri İmparatorluk formundan demokratik bir Cumhuriyet formülüne iletmış bir köprü" olmuştur. 2. Meşrutiyet dönemi, günümüze kadar uzanan siyasal yaşam, yapı ve siyasi geleneklerimiz açısından özel bir öneme sahiptir. Bunlar Merkez sağ ve sol ikilisinin ağırlığını taşıyan siyasal yapımızın ilk örnek ve tohumlarıdır. Yine her kesim ve yelpazeyi temsil eden küçük ve temsil gücü zayıf partilerin kurulması da bu dönemin önemli bir tecrübesidir. Siyasal olarak basının önemi ve etkisi buradan başlayarak bir gelenek oluşturmuştur. Genel hafıza açısından çok önemli bir tecrübenin yaşandığı bu dönem gelecekte siyasi alanda boy gösterecek olanlar içinde örneklik teşkil edecektir.

Bu dönem itibarıyla başlamış olan siyasi partileşme hayatı, Cumhuriyet döneminde azalmış, kurulan bir-iki parti de çeşitli sebeplerle kapatılmışlardır. Bunların içinde önemli bir yere sahip olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) tecrübesi ve makalemizin konusunu teşkil eden Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'dir. Gerek SCF ve gerekse Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) beyanname ve programları incelendiğinde, her ikisinin de siyasal ve ekonomik alanda liberal demokrasiyi savundukları söylenebilir. TCF, Şeyh Said İsyanının çıkmasına neden olduğu gerekçesiyle 5 Haziran 1925'te Takrir-i Sükun Kanunu gereğince kapatıldı. Parti ileri gelenleri İstiklal Mahkemelerince yargılandılar. Suçlu görülenler cezalandırıldı. 13 Şubat 1925'te Elazığ'ın Palu ilçesi Piran Köyünde Şeyh

Sait tarafından başlatılan isyan kısa bir sürede Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. İsyanın kısa sürede yayılmasının temelinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda örgütlenen rejim karşıtlarının halkın dini inançlarını kullanarak halifelik ve saltanat rejimini geri getirmek istemeleri iddiaları bu partinin kapatılmasına sebep oldu.

Ayaklanmanın amacı İngilizlerin Musul Sorununda Türkiye aleyhinde kazanımlar elde etmek için doğuda bir Kürt Devleti kurdukmak istemesidir. Bu istem Şeyh Sait'in İslami bir Kürt devleti kurmak istemesi ile birlikte, isyan çok kısa bir sürede doğuda yaygınlık kazanmıştır. Hatta isyancılar Diyarbakır'ı da kuşatmışlardı. İsyanın bastırılmasında yetersiz ve yavaş kalan Fethi Okyar'ın yerine İsmet İnönü başbakanlığa getirildi. İ. İnönü'nün başbakanlığı ile birlikte Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı. Hıyanet-i Vatan Kanunu'nun kapsamı genişletilerek İstiklal Mahkemeleri yeniden kuruldu. İsyanın yayıldığı bölgelerde kısmi seferberlik ve sıkıyönetim ilan edildi.

S.C.F. Öncesi Dünya ve Türkiye'de Genel Durum

Türkiye'de cumhuriyetin demokratikleşmesi adına önemli misyonlara sahip olan siyasi partilerin çabaları yadsınamaz. Ancak bu anlamda hiçbir partinin köklü bir siyasi geleneğinin olduğu da söylenemez. Buna istisnası bir anlamda CHP'dir. CHP dışındaki bütün partiler kapatılmaları nedeniyle köklü bir gelenek oluşturmaktan uzak kalmışlardır. Meşrutiyet dönemi bir laboratuvar ise Cumhuriyet dönemi de aynı önemde bir başka laboratuvar özelliği taşımaktadır. Çünkü siyasal anlamda genç Cumhuriyetin erken dönem yaşadığı tecrübe daha sonraki siyasal yaşam açısından önemli bir kaynak olma özelliğini koruyacaktır.

Tek partili siyasal yaşamda niçin bir muhalefet partisine ihtiyaç duyuldu? Dönemin özellikleri açısından bakılacak olursa iç ve dış gelişmelerin böyle bir partinin kurulmasına gerekçe teşkil ettiği söylenebilir. Öncelikle bütün dünyayı içine alan bir ekonomik krizin var olduğu dikkatleri çekmektedir. Bütün dünyayı saran bir buhranın Türkiye'yi de etkilemesi kaçınılmaz bir sonuçtur. "Türkiye'de 1927 yılında tarımsal ürünlerin fiyatlarının düşüşü ile başlayan kriz, 1929'da dünyayı saran Büyük Buhran'ın ortaya çıkardığı likidite krizi ile tehlikeli boyutlara ulaştı" (Emrence, 2006: 73). Burada krizden daha çok etkilenen piyasalara bakıldığında "Dış piyasalara yönelik üretim yapan yerler, iç piyasalara yönelik üretim yapan yerlere kıyasla krizden daha fazla etkilenmişti" (Emrence, 2006: 74). Kentlerde ortaya çıkan ekonomik zorluklar ise tarımsal krizle iç içeydi. Ticaret merkezi olan büyük kentler ve kasabalarda kriz, tüccarlar için iflas, işçiler için kötü çalışma

koşulları anlamına geldi, küçük tüccarların en önemli şikayeti ise krizle yeniden düzenlenmesini istedikleri vergilerdi (Emrence, 2006: 74).

Bütün dünyada baş gösteren bu ekonomik bunalım, gelişmiş Avrupa ülkelerini de tehdit ediyordu. 1929 bunalımının yarattığı büyük sorunlar, iktisadi düşünce teorisinde, hatta iktisat biliminde, büyük bir yenileşmeye hatta bazı noktalarda ‘devrim’ sayılabilecek gelişmelere yol açmış oldu. Çünkü ekonomik hayatın ve fikirlerin tümünü alt üst eden bu derin değişimler ve sorunlardan sonra Marksist olmayan düşünce akımında iki eğilim belirdi. Biri, Liberalizmi reddetmek ve onun yerine, liberalizm ve sosyalizm olmayan yeni bir rejimin teorisini oluşturmak; ötekisi, liberalizmi yenileştirmek yani kapitalizmi düzelterek yenileştirmek (Hamitoğulları, 1986: 303-304). Neticede sosyalist doktrin egemen oldu. Bundan sonra Batı Avrupa ve özellikle Anglo-Sakson dünyasında ekonomik düşüncede büyük değişimler meydana gelecekti. “1848’den beri Fransa ilk kez bir sosyalist iktidar görüyordu. Bu 1929 büyük bunalımının bir sonucuydu. Başkan L. Blum, olayı yorumlarken bunu, ‘işçilerin, köylülerin ve orta sınıfın ezilmesi, işsizlik, yoksulluk, tarımsal fiyatların, ücretlerin düşmesine’” bağlıyordu (Hamitoğulları, 1986: 303-304).

Böylece batı ülkelerinin hemen hemen hepsinde ve her ülkenin yapısal niteliğinin farklılığı doğrultusunda değişim üzere devlet güdümcülüğü, ekonomik liberalizmin yerini almaktadır. Bunun sonucunda ekonomik politikalar devletin en önemli fonksiyonu haline gelmiş oluyordu (Hamitoğulları, 1986: 310).

1930’larda Rusya, İtalya ve Almanya’da ortaya çıkan nasyonalist ve komünist rejimler bir anlamda demokrasinin sorgulanmasına neden oldu. Bir yanda ekonomik buhran ve ülkeyi tehdit eden yansımaları ve zaten ülkede yaşanan yoksulluk, diğer tarafta dünyanın çeşitli ülkelerinde meydana gelen rejim değişiklikleri bu sorgulamaların artmasına vesile olmuştur. Tek parti ile yönetilen ve bir muhalefetten yoksun olan yeni cumhuriyet, yapılan bir takım çalışmalar sonucunda muhalefet yokluğunun demokratik sistemin iyi çalışmasını engellediği kanaatine vardı. Bu noktada adı Cumhuriyet olan ve yönetimin demokrasi olduğu bir ülkenin tek parti ile yoluna devam etmesinin zorlukları ifade edilmeye başlanmıştı. Mevcut siyasal düzenin değişmeden gitmesinin diğer bir olumsuz yanı da bunun sonucunda Almanya, İtalya ve Rusya örneği gibi bir yönetimin ortaya çıkma ihtimalinin varlığıydı.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Kurulması ve 1930 Yerel Seçimleri

Hem Türkiye'deki ekonomik krizin halkta oluşturduğu hoşnutsuzluğa bir çözüm, hem de rejimin bekası için siyasi anlamda bir çözüm bulunması gerekiyordu. Bu noktada, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, demokratik sistemlerin daha sağlıklı çalışmasında muhalefetin varlığının etkili olabileceği düşüncesiyle ve de Avrupalı devletlere güvence vermek için bir muhalefet partisi kurulmasına karar verdi. Aynı zamanda ülkede oluşan toplumsal muhalefetin kendini daha rahat ifade edebilmesi için yeni bir siyasi partinin kurulması gerektiği düşünülüyordu. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluş zamanlaması muhalefete ihtiyacın doğuşu ile ekonomik kriz arasındaki böyle bir dönemin ve şartların sonucudur. Milliyetçi elit içinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in güvendiği kadrolar tarafından kurulan parti, bir yandan hükümeti siyasi ataletten kurtaracak öte yandan, halk sınıflarının ekonomik şikâyetlerinin meclise taşınmasını mümkün kılacaktı (Emrence,2006:192). Fakat aynı zamanda SCF'nin kurulması yurt dışından Türkiye'ye yönelik yapılan eleştirilere de etkili bir cevap niteliği taşımaktadır. SCF Genel Başkanı olan Fethi Bey'in bir Avrupa başkenti olan Paris'te büyükelçi olması da bu açıdan anlamlıdır. SCF'nin kuruluş nedenleri arasında, M. Kemal'in, CHP içinde ve ülkede gittikçe güçlenen İsmet Paşa'yı Fethi Bey'le dengelemek istemesi de etkili olan bir faktördür. SCF danışıklı olarak kurulan bir parti olmasına rağmen, halk tarafından çabuk benimsenen söylemlerle ilgi merkezi olmayı başardı. CHF'nin içinden çıkan bir parti iken CHF'nin politik anlamda eksiklerini biliyor ve politikasını ona göre ayarlıyordu. Henüz kuruluşundan yaklaşık bir ay sonra yapılacak olan belediye seçimleri ve seçimin oluşturduğu heyecanlı atmosfer sayesinde iktidara aday olmayı talep etmesi CHF yönetimini rahatsız etti. Fethi Bey'e göre partisi, büyük buhrandan bunalan kitleler ve hükümetin mali ve ekonomik politikalarından rahatsız olan toplumsal gruplar tarafından desteklenmişti. Bunun yanında azımsanmayacak bir kitle de tek parti rejiminin otoriter niteliğinden rahatsızlıklarını açığa vuruyorlardı. Parti, tüccar sermayesi ve dış ticaret merkezli burjuvazinin taleplerine yanıt veren bu liberal programına rağmen, fakir halk yığınlarının ve işçilerin de büyük desteğini aldı. Aynı zamanda ticari tekellerden bıkmış olan tüccar sınıfının büyük bir kısmı da SCF saflarına katıldı. "Bu seçimlerde yapılan tüm baskılara ve CHP yöneticilerinin çabalarına rağmen, 502 seçim bölgesinden 22'sinde SCF kazandı" (Tunaya, 1952).

Yeterince örgütlenememesi ve kendisine yönelen dağıntık türdeki hedef kitlelerin bir 'gayr-i memnunlar cephesi'ne dönüşmesi ve politik söyleminin temeline CHF karşıtlığı sayılabilecek söylemler koyması gibi sebeplerle geniş bir başarı yakalayamamıştır. Bu seçim başarısızlığında iktidar ve

muhalefetin sözcüleri sayılabilecek gazeteler arasındaki gerilimin tırmanması da eklenmelidir. Sosyal psikolojik anlamda bir gerçektir ki iktidar, muhalefet ve onların sözcüleri konumundaki gazeteler arasındaki gerilim, onların destekçileri olan halk katmanlarına da aynıyla yansımaktadır. CHF'nin basında destekçileri olduğu gibi yeni kurulan SCF de basında kendisine destekçiler buldu: İstanbul'da Yarın ve Son Posta gazeteleri ve İzmir'deki Yeni Asır ve Serbest Cumhuriyet gazeteleri SCF'yi halk kitleleri nezdinde destekliyorlardı. 'Fethi Okyar tarafından kurulan SC Partisi, ekonomik yönden liberalizmi savunuyordu' (Hamitoğulları, 1986: 785).

S.C.F. Politikalarına C.H.F. Eleştirileri

Liberal politikayı benimseyen S.C.F., bu politikasından dolayı zamanın Başbakanı İsmet İnönü tarafından eleştirilmiştir. 1930 yılının 30 Ağustosunda işletmeye açılan Kayseri- Sivas Demiryolu dolayısıyla bir söylev veren İsmet İnönü, liberal doktrinin, memleket tarafından kolaylıkla anlaşılabilen bir görüş olmadığını, Fethi Okyar'ın savunduğu düşünceye karşı olduğunu belirttiikten sonra, şunları ekler: 'Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz Mutedil devletçi olarak halkın temayüllerine ve metalibine yetişemiyoruz diye kusurluyuz. Devletçilikten büsbütün vazgeçip her nimeti, sermayedarların faaliyetlerinden beklemeye sevk etmek bu memleketin anlayabileceği bir şey midir?' (Hamitoğulları, 1986: 785).

SCF her ne kadar hem söylemlerinde hem tüzüğünde sık sık Cumhuriyet'e ve onun ilkelerine bağlı olduğunu vurgulasa da halk katmanları arasında bunlar olduğu gibi kabul görmemiştir. Nitekim SCF taraftarları giderek partinin ilkelerine aykırı fikirler etrafında birleşmekteydiler. İşte bu yüzden CHF taraftarı kitle ve gazetelerine göre de bu yeni kurulan partinin tabanında cumhuriyete ve devrimlere karşı olan kitleler yer almaktaydı. Bu yaklaşıma göre SCF kadroları reformlara karşı çıkan; medrese, tekke ve zaviyeleri kapanan gericiler' tarafından doldurulmuştu (Gözcü, 2006: 93). Hatta bazılarına göre yeni parti serseriler, işsizler, çulsuzlar tarafından destekleniyordu. Ağaoğlu Ahmet, *Son Posta Gazetesi*'nde yazdığı bir yazıda bu manzarayı şöyle tarif etmektedir: '*...İkinci fırka teşekkül eder etmez meydana bir nazariye çıktı. Bu nazariyeye göre, Serbest Fırka teşekkül eder etmez Türk halkı derhal ikiye ayrılmış bulunuyordu. Halk fırkası tarafına gidenlerin kâffesi yüksek terbiyeli, kanunperver, devlet ve hükümetin ne olduğunu anlayan, sokak gürültülerinden hoşlanmayan, devlet kuvvetlerine itaati benimseyen, rabitalı, cumhuriyete, cumhuriyetin bütün şartlarına riayet eden, efendi ve centilmen Türklerdir. Serbest Fırka tarafına geçenler ise hep baldırı çıplaklardan, ipsiz sapsız sokak süprüntülerinden, yan*

kesicilerden veyahut saltanat ve hilâfet arkasında koşan, fesin ve Arap hurufatının avdetini arzu eden, devlet ve milletle hiçbir alâka ve münasebetleri olmayan, talih ve saadetlerini sokak gürültülerinde, meydan iğtişâşlarında arayan, birtakım yeşil bayraklı ve gök sarıklı sergüzeştçi halitadan ibarettir...' (Çavdar, 1995: 2056).

Çankırı'da Duygu Gazetesi ve Bu Gazetede S.C.F. Yansımaları

Çankırı'da yayınlanan ve yerel bir gazete olan Duygu Gazetesi haftada bir perşembe günleri çıkar ve beheri 100 para, seneliği 150 kuruş, altı aylığı 100 kuruş olan bir gazetedir. Sahibi Ahmet Talat'tır. 9 Ekim 1930'da ilk baskısı çıkan gazetenin 1938 yılına kadar yayın hayatı devam etmiştir. Gazete haftada bir gün olarak yayınlanmıştır. TBMM kütüphanesinde mikrofilm laboratuvarında mevcut nüshaların çekimleri yapılmıştır. Bu laboratuvarında gazetenin nüshaları mikrofilm için Çankırı'dan TBMM kütüphanesine taşınarak çekilmiştir.

Duygu Gazetesi'nin yeni kurulan SCF hakkındaki görüş ve düşünceleri, dönemin diğer CHF taraftarı yayın organlarından farklı değildir. Cumhuriyetin ve onunla özdeşleşen bir devlet partisi olan CHF'nin diğer siyasi hareketlere bakış ve eleştirisi ülkede iktidar ve muhalefet ilişkilerini anlayabilmek açısından önemli ve dikkat çeken bir faktördür. Gazetenin henüz birinci sayısında 1930 yılında Cumhuriyet Serbest Fırkası'nın kurulması ile ilgili başyazarın düşüncelerini ifade eden başyazısı şöyledir:

'Bu vatanın acınacak bir talii, Türk milletinin ağlanacak bir tecellisi var. Yirmi üç seneden beri ne zaman başta bulunan hükümete muhalif bir fırka meydana çıkmış ise mutlaka öz Türklerle asla uyumak, barışmak imkanı olmayan unsurlarla birleşmiş, mutlaka Türklerin zararına çalışmışlardır. Temmuz inkılabından sonra İttihat ve Terakki hükümetini devirmek için meydana atılan (Ahrar) Fırkası, Hristiyanlar, Arap ve Arnavutlarla birleşerek Türklere hücum etmişlerdi. Bilahere teşekkül eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise vatanımızı paylaşmak isteyen İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve hatta Yunanilerle birleşerek (Hilafet orduları namı altında) Rum, Ermeni, Abaza ve Çerkeslerden mürekkep bir sürü haşeratı müdafai hukuk cemiyetinin meydana getirdiği kuvvete karşı göndermişlerdi.

Başında Büyük (Gazi)'nin Başkumandan ve şimdiki Başvekil İsmet Paşa'nın cephe kumandanı olduğu kuvayi milliye orduları bu içimizden çıkan Türklerin gayri milletlerden mürekkep sefilleri perişan ettiği gibi Yunan ordularını da tarihte misli görülmeyen bir zaferle berbat ve mahvetmişti. Bunlarla birleşen Hürriyet ve İtilafçılar ya kaçmışlar yahut bir köşeye sinmişlerdi. Şimdi ise Müdafai-i Hukuk Cemiyeti Cumhuriyet Halk Fırkası (C.H.F) olmuş ve fakat karşısına,

başlarında Rauf (Orbay), Bekir Sami gibi Çerkesler bulunan Terakkiperver Fırkası çıkmış ve nihayet bu vatanın halaskarı olan (GAZİ)'ye suikast yapacak kadar adilliklere düştüklerinden dağılmışlardı. Şimdi ise (Gazi)'nin Reis bulunduğu Halk Fırkası'na karşı Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın çıktığını görüyoruz.'

Gazetede, aynı yazının devamında, Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkede yaşayan Gayri Müslim vatandaşlar hakkında kullanılan ifadeler de dikkat çekmektedir. Osmanlıdan miras kalan çok etnisite ve çok dinli bir toplumda ana ulus olan Türk unsuru haricinde kalan unsurlara SCF'nin belediye seçimlerinde gösterdiği ilgi de eleştirilmektedir. Bu eleştiri ve bakış açısı gazeteye 'Cumhuriyetin ilanından sonra' başlığı altında şu şekilde yansıtılmaktadır:

*'Cumhuriyetin ilanından sonra,
Bir memlekette vatan sevenlerden mürekkep fırkaların bulunması her halde faydalıdır. Fakat asıl hedefin vatan selameti, milletin menfaati olmak şarttır. En kara günlerimizde içimizde yaşayan, lakin dili, dini, dileği öztürklerinkine uymayan anasırın türklere reva gördükleri hakaret, hepimizin malumudur. Bundan başka bu aslen öz Türk olmayanların şimdiye kadar Türklere ısınamadıkları ise malum bir hakikattir. Bu ciheti pekala bilen yeni fırka erkani, mahza Halk Fırkası'nı arkadan vurmak için İstanbul Belediye intihabatı münasebeti ile gösterdiği namzetlerin ekseriyeti Türklere olmadıkları anlaşılmıştır.'*

Bu yazıda savaşlardan yeni çıkmış ve henüz yeni kurulmuş bir devlet olan genç Cumhuriyet'in savaş psikolojisini üzerinden atamadığı görülmektedir. Bu düşünceler devrin ve yaşananların izlerini yansıtmaktadır. Aynı şekilde 'İbret' başlığı ile yazılan yazıda da (Vakit Gazetesinden alıntılanarak) şu ifadeler kullanılmaktadır:

'Yüzellilikler Fethi Bey'in S.F'yi teşkil etmesine kendilerinin sebep olduklarını iddia ediyorlar! Mütareke esnasındaki Damat Ferit kabinesinin Dahiliye Nazırı olan Mehmet Adil'in Paris'te neşrettiği bir haftalık paçavranın son nüshasında yeniden ümitlere düşmüş! Hiyanetleri sebebiyle vatan hudutları haricine tardedilen bu adamların yeniden ümitlere düşmeleri Fethi Bey Efendinin Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı teşkil ederek hükümete karşı muhalefete başlamış olmasındandır. Yüzelliliklerin naşiri efkari olan bu gazete son nüshasındaki yazılar arasında şöyle diyor:

Bizim yazılarımız Paris sefiri Fethi Bey üzerinde o kadar büyük bir tesir yaptı ki bu zat hem Paris'teki rahatını, hem de ayda üç bin

lirayı bulan maaşını bıraktı, İsmet Paşa hükümetine hesap sormak için Türkiye'ye gitti!' (Mes'ul Müdür Mustafa, Sahife 4).

'İstanbul gazeteleri' başlıklı bir yazıda 'Serbest Fırka'nın Rum, Ermeni, Yahudilerden namzet göstermelerini İstanbul gazeteleri acı bir lisanla tenkit etmektedir' denilmektedir. Demek ki o zaman düşünce ve fikirlerin genel anlamda gazetelere yansması bu yönde gerçekleşmektedir. Hatta Duygu Gazetesi'nin 'Cemil Paşa' başlıklı bir haberinde 'Damat Ferid'in Nafia Nazırı olan ve Çerkez Etem'le münasebet kurup, Türk ordularını Yunan orduları ile beraber mahvetmeye yardım eden Cemil Paşa'nın Serbest Fırkaca İstanbul namzedi gösterildiği gazetelerde okunmuştur. Bu Cemil Paşa hakkında devlet vazifelerinde aslen kullanılmaması hakkında karar da verilmişti' gibi Serbest Fırka aleyhinde yapılan propagandalar zamanın gazetelerine bu şekilde yansmıştır.

Duygu Gazetesi'nin, seçimlerde S.C.F.'nin aday olarak gösterdikleri Türk olmayan adaylar hakkında vermiş olduğu haber de dikkate değer bir durumdur. Bu ifadelerden bazıları o zamanki Çankırı Duygu Gazetesi'nde çıkan bir yazıyla şu şekilde ifade edilmektedir:

'Ne garip tecellidir ki yeni fırka (S.C.F.) İstanbul'daki Türk olmayanların reylerini alabilmek için Rumlardan (6), Ermenilerden (4), Yahudilerden (3) namzet göstermiştir. Bu halin İzmir'de de Yahudilerden ve sair Türk olmayanlardan namzet gösterilerek Halk Fırkasına galebe çalmak istendiğini görmekteyiz'. (Ahmet Talat, Çankırı'da Duygu Gazetesi, 1930, 9 Birinci Teşrin, Sayı 1).

Duygu Gazetesi'nde S.C.F.'nin Kapanmasıyla İlgili Haber ve Yorumlar

Serbest Cumhuriyet Fırkası Genel Başkanı Fethi Bey hakkında da karalama kampanyası başlatılmış, vatandaşların bu fırkaya oy vermemeleri için çeşitli uyarılarda bulunulmuştur. Cumhuriyetin ilanının henüz yedinci senesinde kurulan bu parti ve başkanı için olumsuz kampanya başlatılmış, halk bu partiye oy vermemesi için uyarılmıştır. Aşağıdaki ifadeler yine Çankırı Duygu Gazetesi'nde yer alan bu anlamı içeren ifadelerdir:

'Yeni çıkan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın reisi Fethi Bey'in Malta'da zevk ve sefasında iken bugün muarız olduğu İsmet Paşa cephelede uykusuz, duraksız harp ediyordu ve halk fırkası hükümeti en nihayet kendisini Malta'dan kurtarmıştı. Eğer Fethi bey o zaman içimizde olsaydı Türklerin Türk olmayan Hristiyanlardan ne kadar hakaretler gördüğümüzü görürler ve şimdi böyle Türklerin aleyhine varan bir intihap listesi meydana atmazlardı. Bu hal Türkler için bir

ibret dersi olmalıdır. Mademki bu vatanın hakiki sahibi Türklerdir, mademki bu vatani kurtaran, kanını döken, evlâdını feda eden Anadolu Türkleridir. Bu vatanın kıyamete kadar sahibi olduklarını göstermek için kanı kendilerinden olmayanların peşine düşme, her nevi intihaplarda reylerini daima Türk olanlara vermek lâzımdır; vatan borcudur. Ey Türk/dini dileği dili, kanı senden olmayanlarla birleşirsen Şerefın, Hakimiyetin efendiliğın elinden gider.’

C.H.F.’nin seçim kampanyaları sırasında S.C.F.’yi karalayıcı propagandaları arasında insaftan uzak karalamalar da yer almıştır. Örneğın C.H.F. mebusu Akif Bey, seslendiği kitlelerden Fethi Bey’i takip etmemelerini isterken öne sürdüğü gerekçe, ‘liderin partiye komünistleri toplamış olmasıydı’ (Emrence, 2006: 167).

Seçim sırasında S.C. Fırkası hakkında yürütölen menfi propagandalarda halka para dağıtarak oy kazanmaya çalıştığı ifade edilmiştir (Çankırı’da Duygu, 1930, 9 Birinci Teşrin: 2):

‘İntihabatta kazanamayacağını anlayan S.C Fırkası İstanbul’da kadınlara ellişer kuruş dağıtarak reylerini satın almak istediği ve bu sebeple birçok tuhafıklar olduğu İstanbul gazetelerinde okunmuştur’.

‘İstanbul’da İntihabat’ başlıklı yazıda da İstanbul seçimlerinin ayrıntıları ile ilgili şu haber dikkat çekmektedir:

‘Serbestçiler İstanbul’da kazanamayacaklarını anlayınca para ile adam tutarak Halk Fırkasına mensup zevata hücum ettirdikleri gibi taraftar propagandacılar da göndermekten geri durmamışlardır. İşin en garip ciheti Kasım paşada yapılan intihabatta çingene kadınlarının da propaganda yapmaları ve gürültü çıkarmalarıdır. İstanbul’da Balat’ta Serbest Fırka tarafından para ile tutulan şahıslar tarafından yapılan nümayişlerde ön ayak olan serseriler tevkif edilmiştir’.

Çankırı’da da yaşanan seçimin gazete vasıtasıyla nasıl verildiği konusunda şöyle bir haber bulunmaktadır: “Yeni fırkanın şehrimizde de (Çankırı) açılmasını temin için eski Hürriyet ve İtilafçılarla aslen Türk olmayan bir iki kimsenin çalıştıkları, hatta Ankara’ya da adam gönderdikleri eşidilmişti. Çankırı gibi ahalişi halis Türk olan bir muhitte taraftar bulup bulmayacaklarını tahkik etmeden Niğde meb’usu Galip beyi teşkikat yapmak için ahiren buraya göndermişlerdi.”

‘İntihap Havadisleri Şehrimizde’ başlığıyla verilen haberin ayrıntısında şu bilgilere yer verilmektedir:

‘Perşembe günü başlayan intihap, pazartesi akşamı hitam bulmuş ise de ekseriyet hasıl olamadığından bir hafta daha temdit edilmiştir. Verilen reylerden yüzde doksan sekizinin Halk Fırkası namzetlerine verildiği, muhterem Çankırı ahalisinin reylerini verirken gösterdikleri gayretten anlaşılmalıdır.’

Çankırı'nın Çerkeş ilçesinde olan seçimin haberinin verilış tarzı da dikkat çekmektedir. “Çerkeş'te” başlığı altında verilen seçim haberlerinde ise ‘Çerkeş intihabatında Cumhuriyet Halk Fırkasının kazanacağı halkın fırkaya olan muhabbetinden anlaşılmaktadır’ diyerek Halk Fırkasının henüz seçim olmadan kazanacağı tahmini yapılmaktadır. Bu tahmin bütün Türkiye için de yapılmakta ve şu ifadelerle bu tahmin belirtilmektedir: ‘Türkiye'nin her yerinde yapılan intihaplarda Halk Fırkası daima ittifaka yakın rey almakta, yeni fırkaya (Serbest Cumhuriyet Fırkası) ise ancak yüzde 5 nispetinde rey verilmektedir.’ ‘Bu seçimlerde yapılan tüm baskılara ve CHP yöneticilerinin çabalarına rağmen, 502 seçim bölgesinden 22'sinde SCF kazandı’ (Tunaya, 1952).

Serbest Fırkanın Feshi

Cumhuriyet döneminde 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ömrü ilk muhalefet partisi olarak bilinen Ahrar Fırkası gibi benzer bir yapılanma ile ortaya çıkmış ve onun da ömrü benzer bir şekilde çok kısa sürmüştü. Örgütlenme sürecini henüz tamamlayamadan seçimlere girmiş; parti, lideri ve seçim bölgelerinde gösterdiği adaylar aleyhinde yapılan propaganda, bu partinin kapatılmasında etkili olmuştur. Üç ay kadar bir siyasi ömürle, kapatılan siyasi partiler dünyasında yerini almıştır. Sonuçta seçimlerde yapılan haksızlıklar da eklenince ülkede bir kaos havası estirilmiş, C.H.F.'nin seçimlerde yapmış olduğu haksızlıklar gündemi iyice germiş ve olaylar çığırından çıkmıştır. S.C.F.'nin bu olayları (seçimdeki uygunsuzluklar) Türkiye Büyük Millet Meclisine taşıması partinin siyasi sonunu getirmiştir (Emrence, 2006: 164).

Mecliste görüşülen seçim olayları ile ilgili oturumu aktaran Duygu Gazetesi olayı şöyle tasvir etmiştir:

‘Haftanın en mühim hadisesi Millet Meclisinde Belediye intihabına dair yapılan istizah müzakeresi oldu. Bu tarihi celse meclisin şimdiye kadar şahit olduğu üç celseden biridir. Filhakika Gazi Hazretlerine Baş Kumandanlık teveccühü celsesi (13) saat Cumhuriyetin ilanı celsesi (18) saat sürmüştü. Bu celse ise tam on buçuk saat devam etmiştir. Halk Fırkasının ve hükümetinin tam bir zaferi ile biten bu

celse de istizah takririni veren Serbest Fırka lideri fethi Bey en ziyade hırpalandı. Fethi bey günlerden beri hazırlanmış, nutkunu yazmış, kendisine güvenerek meclise gelmişti'. (Duygu Gazetesi, 1930, 22 İkinci Teşrin, Sayı 7, s. 3).

Seçimlerin sonunda SCF hakkında söylenenler de dikkat çekicidir:

'Fethi bey malum seyahatleri ile gittiği her yerin ayak takımını ayaklandırmış irtica taraftarlarını hükümetten memnun olmayanları ümidlere düşürmüş hariçte ve mecliste nutukları, gazetelere beyanatları ile efkari teşevvüşe düşürmüş bunun neticesi olarak Halk Fırkasına karşı zafer ümidinde bulunmuş iken bütün ümidleri boşa çıkmış ve ancak bir kaç serseri ve sersemün alkışlarının manasızlığını anlamıştır' (Çankırı'da Duygu Gazetesi, 1930, 22 İkinci Teşrin, Sayı: 7, s. 2).

Gazete devamla SCF'nin feshine sebep olan olayları şöyle tasvir etmektedir:

'Hele Cumartesi günü meclisteki istizah müzakeresinde hatiblerden, Dahiliye vekilinden yediği kuvvetli siyasi darbeler bir daha belini doğrultamayacak, mağlup bir hale getirmiştir. O gece meclisteki halini (fütür) ile tasvir eden bir muhalif gazetenin anlattığı gibi ye'se düşen Fethi Bey nihayet fırkasının lağvı ile bu beladan kurtulmak istemiştir. İşte lağvın feshine sebep bu hallerdir' (Çankırı'da Duygu Gazetesi, 1930, 22 İkinci Teşrin, Sayı 7, s. 2).

Duygu Gazetesi, S.C.F.'nin feshi ile ilgili yaptığı yorumlu açıklamasında şöyle bir yazı ile de okuyucularına bilgi aktarmıştır:

'S. Fırka hakkında akli eren ve ermeyen herkesin bir fikir yürüteceği şüphesizdir. Bu hususta Halk Fırkası hükümetinden memnun olmayanların efkar-ı umumiyyeyi bulandıracak sebep ve tasvirler bulacakları muhakkaktır. Acaba Serbest Fırka niçin fesh olundu ve ileri gelen rüesası neden lüzüm gördüler? Bunun sebebini layıkıyla anlamak için lider Fethi Bey ve arkadaşları ile kararlaştırıp neşrettiği beyannameyi tahlil münasip olur. Beyannamede diyor ki:

'Büyük Gazimiz M. Kemal Hz.nin teşvik ve tasvibi ile Serbest Cumhuriyet Fırkasını tesis etmiştim. Kanaatimce bu teşvik ve tasvip tabiatıyla teşkil edeceğim fırkanın Gazi hazretlerine karşı siyasi mücadeleye girmek ihtimalini bertaraf ediyordu. Esasen bu karar haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatıra da getirmemişim.'

Burada bir lahza duralım: Filhakika yeni fırkanın teşkili hususunda Fethi Beyi, Gazi Hz.leri teşvik ve bir fırka teşkil hususunda arzularını tasvip buyurmuşlardı. Fakat teşkil edeceği yeni fırkanın Gazi Hz.lerinin fırkası olan Halk Fırkasına muhalif olacağı ve işin döne dolaşa Gazi Hz.lerine karşı siyasi mücadeleye tutuşmak zarureti ile karşılaşacağı ve binnetice aklı başında olanların Gazi ile mücadeleden mahza memleketin selameti namına içtinap edecekleri tabii idi. Vakta Fethi Bey böyle bir mesuliyeti üzerine almayı hatırına getirmedeğini söylüyor. Fakat yapılan propagandalar, bu hatırına getirmediklerini bir hakikat olarak meydana getirmeye sebep olmuştur. Zahirde Gaziyi, yeni fırkayı alkışlayanlarının, günün birinde Halk Fırkasına atıp tuttukları ve nihayet Halk Fırkasına, hükümete ve onun aziz reisine karşı da vaziyet aldıkları görüldü. Muhalefet namına o derece ileri varıldı ki, mazileri mülevves bir iki gazetenin Reis-i Cumhur Hazretlerine siyasi ders vermeye, istifa teklif etmeye bile teklif ettikleri görüldü. Muhalefet namına edepsizlik ve vatan hainliğinde bu derece ileri gittikleri şimdiye kadar görülmemişti. Bu küstahlıklar hep Serbest fırkasına taraftar gazeteler tarafından yapılıyordu. Binaenaleyh Fethi Bey, bilerek veya bilmeyerek doğrudan Gazi ile mücadeleye girmiş demektir.

'Yanlış hesap Bağdat'tan döner' derler ve 'zararın neresinden dönülürse kardır' misali meşhurdur. Bunun gibi sonu vatanın zararına varacak bir muhalefette ısrara, ayak takımından siyasetçiler alet olmamak büyük basiret olurdu. O halde Fethi Beyin beyannamesini okuyalım:

'Halbuki tahakkuk eden şekle göre Fırkamızın katiyen Gazi Hazretleri ile siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak bir siyasi teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatı ile müdafaa ve idameyi muhal buluyorum.'

Birinci fıkraya göre Fethi Bey, gazi ile karşı karşıya gelmek mecburiyetinde kaldığını itiraf ediyor. Filhakika muvaffak olmak için, Halk Fırkasını devirmek için Gazi ile çarpışmak, onu yıkmak lazımdır. Bu hususta 'Gazi bizimledir' tarzında yapılan propagandalarla Gazinin: 'Ben Halk Fırkasıdanım. Halk Fırkası zayıflasa, iktidar mevkiinde düşse bile onun başında kalacağım.' Tarzında açık beyanatları Serbestçilerin her sahada kazanmak ihtimallerini bertaraf etmiş oldu. O halde iki çare kalıyordu. Biri: Mücadeleye devam, diğeri ricat. Mücadeleye devam edilseydi Gazi mağlup edilecek miydi? Buna imkan olmadığı intihaplar, taraf taraf tezahüratlar ve bilhassa Meclis'teki müzakereler gösterdi. O halde ricaten münasip bir çare olmak pek tabii idi. Fakat Serbest Fırka lideri, fırkasını fesh ederken siyasi manevra yapmaktan da geri durmadı. İkinci fıkradaki

'muhal buluyorum' sözü bunu ifade ediyor. Acaba niçin muhal buluyor?

1- *Gaziye hürmeten çarpışmamak için mi?*

2- *Efkar-ı umumiyei kazanmak ihtimali olmadığını, yani memleketin, milletin Gazi ile beraber olduğunu anladığı için mi?*

Birinci ihtimali bir dakika için kabul edelim. Fakat ikinci ihtimalin en mühim saik olduğu meydandadır' (Çankırı'da Duygu Gazetesi, 1930, 22 İkinci Teşrin, Sayı 7, Ekler).

Sonuç olarak SCF'nin kapanmasında C.H.F.'nin kendi yerini kaptırma korku ve reflekslerinin önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Fethi Bey 17 Kasım 1930 günü Dâhiliye Vekâletine Şu pullu dilekçeyi göndererek S.C.F.'ni kapattığını açıklamıştır:

'Efendim Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibiyle SCF'ni teşkil etmiştim. Kanaatimizce bu teşvik ve tasvip, teşkil edeceğim fırkanın Gazi hazretlerine karşı siyasi mücadeleye girmesi ihtimalini hadd-i zatında bertaraf ediyorum(-yordu olacak! MT) Esasen bu kanaat haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemiştim. Hâlbuki teşekkül eden şekle fırkamız atiyen Gazi hazretleriyle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalabilecek siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple S.C.F.'nin feshine karar verdim. Bu karar fırka teşkilatına tebliğ edilmiştir. Keyfiyeti arz ederim efendim.' (Tunçay, 1999: 275).

Sonuç Yerine

Böylece sonuç olarak bir siyasi parti daha kapanmış ve C.H.F.'nin tek parti olarak yöneteceği muhalefetin olmadığı bir siyasi ortam oluşturulmuştur. 1930'da kurulan ve aynı tarihte üç ay kadar bir muhalefet yapabilen bir parti olarak SCF, dönemin siyasi ve fikir hareketlerini anlamak açısından önemli bir vazife görmüştür. Kendisinden sonra kurulacak partilere de fikri anlamda rehberlik etmiş olan S.C.F. yakın geçmişin bilinmesi adına üç aylık muhalefeti ile Türk siyasi tarihinde önemli bir tecrübe kazandırmıştır. Siyaset sahnesinde iktidar- muhalefet ilişkilerini anlamak için önemli bir aktör olarak tarihteki yerini almıştır.

Kaynaklar

Çankırı'da Duygu Gazetesi, 1930 yılı baskıları.

Çavdar, T. (1995). "Serbest Fırka", *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi 8. Cilt*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gözcü, A. (2006). *Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Hamitoğulları, B. (1986). *Çağdaş İktisadi Sistemler – Oluşum ve Değişim Aşamaları ile Strüktürel ve Doktrinal bir Yaklaşım* (4. Baskı). Ankara: Savaş Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları Basımevi.

Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı.